

Løgumkloster Amt

bestaaer af Løgumkloster Birk og de 6 Fogderier Abild, Svanstrup, Skjærbæk, Alslev, Ravsted og Frøshered, under hvilke høre et stort Antal af adspredt liggende Eiendomme i Amterne Ribe, Haderslev, Tønder og Aabenraa. Birket med et Fladeindhold af ca. 2 3/10 kvadrat Mile er omgivet af Ribe, Haderslev, Aabenraa og Tønder Amter, og bestaaer af Løgumkloster og Nørre-Løgum Sogne, der ere særskilt beskrevne her under Amtet, samt af Byerne Alslev og Vester-Høisted i Høisted Sogn, der omhandles under dette Sogn i Slogs Herred; til en Oversigt anføres kun her de Byer, Sogne, Herreder og Amter, hvori de til de forskjellige Fogderier hørende Eiendomme ere beliggende, da de ved den specielle Beskrivelse over hvert Sogn findes nærmere omhandlede.

Hele Løgumkloster Amts Plovtal er 185 9/16 Plov, og Taxationsværdien 861,910 Rd.; det egentlige Birks Plovtal er 77 Plove, hvoraf 73 5/6 ordinair og 3 1/6 extraordinair; Fogderiernes Plovtal er 108 9/16 Plov, hvoraf 100 13/16 ordinair og 7 12/16 extraordinair.

Amtets sammenhængende Hovedbestanddel eller Birket er i det Hele fladt Land med endeel Mosestrækninger og uopdyrket Hede; mod Syd ligger Statsskoven Draved. En isoleret Række af Sandbakker, fordums Dynere, strække sig i Amtets nordlige Deel, i nordsydlig Retning; Vongshøi naaer her 199 Fod. Fiskbækken og Riisbækken forene sig ved Løgumkloster til Løbækken, der senere under Navn af Brede-Aa falder i Vesterhavet.

Efter sidste Folketælling i 1860 havde Løgumkloster Birk et Antal af 3463 Indvaanere *), desuden havde Fogderierne 1919 Indv. **); altsaa hele Amtet 5382 Indv.

*) I Løgumkloster Sogn 1959, i Nørre-Løgum Sogn 1224, i Alslev By 229, i Vesterhøisted By 51.

**) Fogderiernes Beboere, der ere thingpligtige under Tønder, Haderslev og Aabenraa Amter, ere talte under disse Amter. 566 Indv. af Fogderierne ere thingpligtige under Lø Herred, Ribe Amt.

Amtmanden over Tønder Amt er tillige Amtmand for Løgumkloster Amt. Amtet udgjør et Amtstuedistrict og et Branddirectorat, ligesom det ogsaa udgjør et Hele med Hensyn til Lægdsvæsen (40 Lægder); Pantebøgerne omfatte ogsaa hele Amtet.

Retspleien er i Løgumkloster Birk overdraget til en Birkefoged; de forskjellige Fogderier ere thingpligtige til de Herreders Ret, hvori de ere beliggende, ligesom de ogsaa henhøre under Amternes respective Physicatdistricter (de løgumklostenske Beboere i Svanstrup og Skjærbæk Fogderier, der ere thingpligtige under Lø Herred, høre under Tønder Physicat);

dog ere de i Skjærbæk Fogderi beliggende løgumklosterske Eiendomme, forsaavidt de ligge i Haderslev Amt, i nærmere Forbindelse med dette Amt end de øvrige Fogderier ere det med de vedkommende Amter, idet Skiftejurisdictionen og flere til jurisdictio voluntaria hørende Forretninger ogsaa høre under Haderslev Amts Hviding og Nørre-Rangstrup Herreder.

De 6 Fogderier ere beliggende i efterfølgende Byer, Sogne, Herreder og Amter.

By.	Sogn.	Herred.	Amt.
I. Fogderiet Abilb.			
Abilb	} Abilb.	} Tønder og Høier.	} Tønder.
Tykstov			
Høgslund			
Kongsbjerg			
Benemose			
Sylsted	} Høier.	} Sø.	} Ribe.
Høier			
Daler	Daler.		
II. Fogderiet Svandrup.			
Svandrup	} Brede.	} Sø.	} Ribe.
Rummerlev			
Trelborg			
Storbe			
Borrig			
Harres			
Nørre-Bollum	} Døstrup.	} Sø.	} Ribe.
Abterp			
Drengsted	} Randrup.	} Høier.	} Tønder.
Randrup			
Skaft			

By.	Sogn.	Herred.	Amt.	
III. Fogderiet Skjærbæk.				
Døstrup	Døstrup.	Lg.	Ribe.	
Overbj				
Lavrup				
Binum	Mjolden.			
Mjolden				
Ottersbøl				
Forballum	Skjærbæk.	Hviding.	Haderslev.	
Skjærbæk				
Barsbøl				
Mosebøl	Brøns.			
Ulmølle				
Gefing				
Astrup	Bodder.			
Bjærkelev				
Gaansager				
Koager Kirkeby	Koager.			N.-Kangstrup.
Arrild	Arrild.			
Kømet	Tostlund.			
Stenderup				
Kurup		Branderup.		
IV. Fogderiet Alslev*).				
Alslev	Høisted.	Løgumkloster Birk. Slegø Herred.	Løgum- kloster. Lønder.	
Vester-Høisted				
Øster-Høisted				
Arndrup	Besteb.	S.-Kangstrup.	Aabenraa.	
Besteb				
Arndrup Mølle				
Gravlund				
Øster-Terp				
Maarbæk				
Bellerup	Agerflov.	N.-Kangstrup.	Haderslev.	

*) Alslev og Vester-Høisted høre vel til Alsted Fogderi, men regnes som thingpligtige til Løgumkloster Birk, med hvilke disse Byer ligge i umiddelbar Forbindelse til dette. See foran Anmærkningen om Folketællingen.

By.	Sogn.	Herred.	Amt.
V. Fogderiet Ravsted.			
Ravsted	} Ravsted.	} Slogb.	} Tønder.
Hesfel			
Korup			
Rnibsig	} Høisted.		
Budsholm			
Alslev over Naen . . .	} Hyldeup.		
Hyldeup			
Bredvad			
Løndemark	} Tinglev.		
Sottrup			
Bippel			
VI. Fogderiet Frøshered.			
Abelsfjær	} Høgum.	} Frøb.	} Haderslev.
Harrebj.			
Kamtrup			
Fæbsted			

Løgumkloster Amt, der ved Katholicismens Ophør dannedes af Klosters samlede og spredte Besiddelser, tilfaldt ved Landets Deling 1544 Hans den Ældre i Haderslev; efter hans Død kom det 1581 til det gottorpske Huus,

Ved Delingen 1702 af Amtet Svabsted lagdes Skjærbæk Fogderi til Løgumkloster Amt, og 1796 erholdt Amtet ved Delingen af Godset Lindeved en Forøgelse af 2 Gaarde og 2 Kaadnersteder i Lavrup. Indtil 17de September 1850, da Løgumkloster Amt henlagdes under samme Amtmand som Tønder Amt, havde, det, været forenet med Aabenraa Amt.

Løgumkloster Sogn omgivet af Brede, Nørre-Løgum, Bsted, Høisted og Abild Sogne. Kirken nordlig i Sognet, 2 Mile nordøst for Tønder og 4 Mile vest for Aabenraa. Arealet, ca. 10,052 Tdr. Land, er fladt og optages for Størstedelen af Hede-, Kjær- og Mosestrækninger; Jordsmonnet er af sandet og skarpsandet Beskaffenhed. I den sydøstlige Deel af Sognet ligger Statsskoven Draved Skov, 346 Tdr. Land samt Draved Mose, 716 1/2 Tdr. Land, hørende til det 3die Haderslevske Skovriderdistrict. Bredeaa gjenneumløber Sognets nordvestlige

Deel. Landeveiene fra Løgumkloster til Aabenraa, Tønder og Ballum passere Sognet.

I Sognet: Flækken Løgumkloster, beliggende i en flad og sandet Hedeegn ved Bredeaaens venstre Bred; i Flækken findes Kirken (nedenfor særlig beskrevet), Præstegaard, Skole (3 Lærere), 2 mindre Hospitaler (om disse see nedenfor), det saakaldte „Slot" (hvori Embedsbolig for Amtsforsvalteren), Arresthuus, Poststation og Postholderi, 2 Læger, et Apothek, flere Kjøbmandsetablissemeter og Gæstgiverier, et Tobakspinderi, en Cichoriefabrik, 2 Dampbrænderier, en Vind- og Vandmølle. Flækken har 1419 Indvaanere, 7 Gader samt nogle Stræder og et stort Torv. Flækkens østlige Deel kaldes Starup; her er Sognets Fattigarbeidsanstalt.

I Forhold til sin Størrelse har Flækken en betydelig Landhandel og synes at være i god Opkomst; siden 1ste Septbr. 1860 har den Fortoldningsret (Toldafgifterne udgjorde i 1861: 5674 Rd.); i Byens Sparekasse indestod ved Udgangen af 1860 paa Interessenternes Conto 97,781 Rd.

Endvidere i Sognet: Landsbyen Ellum med Skole; Samlinger af Beboelser og enkelte Steder ere Assit 4 Gaarde, Faverby 2 Gaarde, Skovfogedgaarden ved Dravedskov, Avlsgaarden Frederiksgaard med 2 Parcelsteder, Lydiksgaard, Tinggaard, Eltoft, Kroerne Damgaard og Teltkro, Nybo med Biskole 4 Gaarde og 1 Huus, Søgaard 2 Gaarde, Aaved, Vestermølle og Flesborg. Ialt i Sognet Præstegaarden, 8 Heelgaarde, 1 $\frac{5}{6}$ Gaard, 3 $\frac{3}{4}$ Gaarde, 3 $\frac{2}{3}$ Gaarde, 19 $\frac{1}{2}$ Gaarde, 10 $\frac{1}{3}$ Gaarde, 13 $\frac{1}{4}$ Gaarde, 5 endnu mindre Gaarde samt 147 Huse med Jord og 75 Huse uden Jord. Udenfor Byerne ere beliggende 14 Gaarde og 30 Huse.

Indvaanere: 1959, hvoraf 1419 i Flækken og 540 i Landsognet. Landbrug i Forbindelse med det fornævnte Næringsbrug i Flækken er Hovederhvervet. Kniplingsfabrikationen er ikke ubetydelig, og de mange betydelige aarlige Markeder, som afholdes i Flækken, ere en ikke uvigtig Erhvervskilde. I Sognet findes 3 Teglværker.

Sognet hører under Løgumkloster Birks Jurisdiction (Løgumkloster), Løgumkloster Amtstue- og Huusfogeddistrict (Løgumkloster), Tønder Physicatdistrict (Tønder). Danner Løgumkloster Amts 1ste - 8de Lægd og udgjør 2 Sandemændsdistricter. I Flækken findes tvende mindre Hospitaler, Nemlig det Günderothske, stiftet 1701 af Amtmand F. v. Günderoth, det eier en Capital af 3460 Rd. og et Huus, hvor 4 gamle Fruentimmer have fri Bolig og en aarlig Understøttelse af 27 Rd. 20 Sk.; det andet Hospital er stiftet i Aaret 1847 af den i Flækken værende Sparekasses Overskud, 8 gamle Fruentimmer have her fri Bolig med Brændsel. Kirken eies og vedligeholdes af Staten. Præstekaldet besættes umiddelbart af Kongen; dets Indtægter kunne ifølge den foreliggende Beretning anslaaes til 1300 Rd.

"Nachrichten vom Flecken Lygumkloster" af Capellan Kruchenburg, Prov. Ber. 1797. VII. S. 207 ff.

Løgum-Kloster *).

*) Efterstaaende Fremstilling er meddeelt af Hr. Adjunct I. Helms i Ribe til Optagelse i nærværende Skrift.

Kirken og Levningerne af Klosteret.

Næstefter Domkirken i Ribe er Klosterkirken i Løgum uden Spørgsmaal den mærkeligste gamle Bygning paa Halvøens Vestkyst. Skjøndt den, som Cisterciensernes (Bernhardinernes) Klosteranlæg almindeligviis, er meget lavt beliggende ("*Benedikt elskede Bjergene, Bernhard derimod Dalene*"), saa øiner man dog i Bredeaaens og Vidaaens udbredte Dalstrøg alt i flere Miles Afstand den høie, men korte Bygning med det naaleagtige Spiir over Midten.

Af den tilstødende Klosterbygning er det kun et mindre Stykke, der er blevet tilbage; men ogsaa dette har en ikke ringe Interesse, da den oprindelige Anvendelse af flere af Lokaliteterne endnu tildeels med temmelig stor Sikkerhed lader sig eftervise, og denne Rest kunde fortjene for Fremtiden at blive behandlet med større Skaansomhed end hidtil, eftersom der ikke noget andet Sted hertillands haves saa Meget bevaret af et af denne Ordens eiendommeligt Klosteranlæg.

Af de tre Biskopper i Ribe, der i Løgumkloster Dødebog ere blevne kaldede "første Grundlægger af dette Sted", er Englænderen Rudolf (ca. 1160 - 71) den ældste. Han havde grundlagt Klosteret som Cistercienserkonvent ved at hente Munke fra Herrisvad Kloster i Skaane for at reformere dette Kloster med "sorte Munke" (Benediktinere, eller muligviis Kluniacensere) og Nonner, som fra et ubekjendt Tidspunkt af havde været i Sem ved Ribe, og det hedder tillige, at han har flyttet Brødrene, der nu altsaa vare blevne "hvide Munke", til Løgum ("Løum" "Loum"), af hvis Navn man dannede det Latinske "Locus Dei" "Guds Sted."

Alligevel er denne Flytning vistnok først bleven iværksat af hans Eftermand Stephan (1171 - 78), der, inden han blev Biskop i Ribe, selv havde været Cisterciensermunk og Abbed i Herrisvad; thi da troværdige Kilder angive 1173 som Aaret for Flytningen, er det vistnok høist sandsynligt, at det er ved Fuldbyrdselsens af sin Formands Beslutning og ved det første Anlæg af Klosteret paa dets nye Plads, at ogsaa denne Biskop har opnaaet Berømmelsen som "første Grundlægger af dette Sted."

Da Klosteret forlagdes herved, var Egnen ikke i den Grad træløs og bar som i vore Dage. Foruden Dravedskov, der i Middelalderen var langt betydeligere end nutildags, fandtes her dengang flere andre Skove, der ligeledes kom til at tilhøre Brødrene, saaledes en ved Alslev, en anden ved Brede og desuden en meget nær ved Klosteret selv. Træ maatte da være det Bygningsmateriale, som man fornemmelig kom til at anvende for de forskjellige Bygningers Opførelse, og selv hvad Kirken angaaer, høre vi udtrykkeligt, at man nærmest tænkte at opføre den

"af Træ," og kun "saafremt man fik Raad dertil", „af brændte Muursteen." Hiint Bygningsmateriale gjør ogsaa de flere Gange gjentagne Ildsvaader, som i den første Tid hjemsøgte Klosterets forskjellige Bygninger, mere forklarlige.

Ved en af disse, som er indtruffen i Løbet af de sidste tyve Aar af 12te Aarhundrede, afbrændte "hele Omgangen" med en Mængde Gjenstande, som vare deri, hvoraf det fremgaaer, at herved forstaaes Klosteret selv, saaledes som det ogsaa udtrykkelig hedder i nogle af de gamle Efterretninger om denne Ulykke. At Kirken ved den Leilighed brændte, omtales ikke; men da den ganske vist, i det Mindste tildeels, har udgjort den ene Side af Klostergaarden, er det meget sandsynligt, at heller ikke den er undgaaet "den forfærdelige Ild."

Under de mange forskjellige Ulykker, der ramte Klosteret, var det et stort Held for det, at det i den følgende Biskop i Ribe, den fromme og veltalende Orm (1178 - 1204) fik en ikke mindre gavmild Beskytter, end det havde haft i hans tvende Formænd. Orm opholdt sig gjerne henede hos Brødrene i Løgum, og da han bortkaldtes under et Besøg hos dem, fandt hans Lig sit Hvilested i deres Kirke. Som det synes, har han ogsaa her ladet opføre et Kapel, maaskee en mindre Kirke, særskilt fra den større *), saaledes som vi ganske almindeligt finde det ved saadanne Klosteranlæg, og til hvis Anlæggelse der hos Cistercienserne kunde være den særlige Grund, at Klosterkirken selv ifølge Regelen ikke maatte betrædes af Lægfolk og under alle Omstændigheder ikke af nogen Kvinde.

*) Der kan nemlig neppe være nogen Tvivl om, at den Grund, som Biskop Gunner i Ribe 1238 afkjøbte Klosteret, og som var beliggende ved Vandet, strækkende sig i nordlig Retning fra "Biskop Orms Kapel", ikke var i Ribe - saaledes som Regesta diplom. I. p. 104 antager efter Overskriften over Dokumentet i Scriptorum R. D. VIII. p. 242 -, men netop i Løgum selv.

Igjennem de følgende Aarhundreder ere de bevarede Kildeskrifter yderst sparsomme paa Efterretninger om Kirkens og Klosterbygningens Skjæbne. Den sidste af de tre Ribe Biskopper, der have faaet Navn af "første Grundlægger", er Gunner (1230 - 46); men en Snees Aar efter hans Død, 1268, er Klosteret atter afbrændt. Hermed standse de bekjendte skriftlige Efterretninger om Bygningerne næsten ganske lige indtil den nyeste Tid.

Imidlertid hævdede Klosteret sig ved talrige Gaver og Privilegier til stor Anseelse og Velstand, ihvorvel dets rige Indtægter i de lovløse Tider vare meget udsatte for Efterstræbelser fra forskjellige Sider. Men med Landets Konger saavel som med Biskopperne i Ribe og Slesvig, hvilke satte megen Priis paa den gode Modtagelse, de ved hyppige Besøg fandt hos de "fattige" Munke i Løgum, vedbleve de at være i god Forstaaelse.

Ved Reformationen blev Klosteret heller ikke strax ophævet. Først efter Abbed Martins Død 1548 sekularisedes det og omdannedes til et Amt. Klosterbygningerne ere vistnok især blevne forstyrrede ved Opførelsen af Amtsforvalterboligen eller, som den kaldes, "Slottet", der indtager endeel af deres Plads, og over hvis Port Hertug Frederik IV.'s (1694 - 1702) Navnetræk er anbragt.

I vore Dage er Kirken i Aarene 1844 - 45 undergaaet en omfattende Restauration, hvilken udentvivel i flere Henseender har været nødvendig og til Gavn for den. Men idet man tillige uden Nødvendighed har udslettet flere eiendommeligt Træk ved Bygningen, har man med det Samme ved disse Forandringer bevirket, at Prædikanten, hvis Tale forhen meget vel kunde forstaaes i Kirken, nu slet ikke mere kan benytte den egentlige Prædikestol, og kun til Nød er til at forstaae, naar han taler fra en lille, noget fra den indrettet Hjelpeprædikestol.

Som alle Cistercienserordenens Kirker var denne indviet til Jomfru Marie. Allerede naar vi betragte dens Grundrids, mindes vi ved flere Eiendommeligheder om dette Klostersamfunds Regel og Vedtægter. Som al Billedpragt efter Ordensreglen var banlyst, saaledes skulde Architekturen ogsaa være prunkløs. Kirken maatte ikke have noget Taarn af Steen, men kun et lille Spiir af Træ, oppe ovenover Korset, for en lille Klokke, der ikke maatte overstige en vis ringe Vægt, og som lod sig ringe nede fra Kirken af en enkelt Broder.

Med den samme Fordringsløshed i Bygningsmaaden staaer det sandsynligviis i Forbindelse, at disse Klosterkirker som oftest ende med en lige Afslutning af Choret imod Øst; og den Bestemmelse i Ordensreglen, at Munkene efter fælleds Chorbøn skulde nedkaste sig foran særskilte Altere, maatte foranledige Anlæggelsen af det større eller mindre Antal Kapeller, som vi altid forefinde ved Choret af Cisterciensernes Kirker, og af hvilke de tvende, der mod Øst slutte sig umiddelbart til hver af Tværskibets Arme, fornemmelig ere karakteristiske. De fleste af de Mure, der i nærværende Tilfælde adskilte disse Kapeller fra det øvrige af Kirkens indre Rum, ere ved Restaurationen 1844 blevne nedbrudte. De øvrige findes paa Grundridset angivne som senere opførte, hvilket de ganske rigtigt ogsaa ere. Men at de ikke destomindre ikke blot ere særdeles gamle, men sandsynligviis endogsaa naae tilbage til Kirkens egen ældste Tid, ledes man til at antage ved den Prydelse med smaa Rundbuenischer og Tandhjørner, hvormed den ene af disse Mure er forsynet, og ved Sporene af en gammel rundbuet, nu tilmuret Dør, som findes paa en anden. Derimod synes det øverste Parti af Buerne intetsteds fra først af at have været udmuret; i alt Fald bestaaer det nu allevegne af nyere og meget svagt Muurværk.

Ved den nævnte Restauration blev der midt under Hovedskibets store vestlige Vinduer aabnet en lille Indgangsdør af et hæsligt Udseende; men omvendt tilmurede man dengang ikke mindre end 3 forskellige Indgangsdøre, hvilke ligesaavel som den endnu bevarede Hovedindgang paa Forsiden af den nordre Korsfløj ganske vist alle vare oprindelige. Det fortjener nemlig ikke at oversees, at samme Munkeordens Klosterkirke i Sorø endnu i Midten af forrige Aarhundrede havde Indgange paa alle de tilsvarende Steder i Sideskibe og Korsfløie (see Den danske Vitruvius II Tab. 93), og at vi ogsaa hyppigt finde en ganske lignende Anordning af Tilgangene i andre Landes Cistercienserkirker. Ofte er vel i disse den vestlige Indgangsdør midt for Hovedskibet; men hyppigt er den ogsaa ligeudfor det nordlige Sideskib, paa samme Sted altsaa, hvor Kirken indtil 1844 havde det høie, spidsbuede Portal, hvis Mærker endnu ere synlige.

Meest karakteristisk for denne Ordens Kirker var dog den Forbindelse, som i Tværskibets sydlige Ende var tilveiebragt med Klosterbygningen, og som for mindre end 20 Aar siden fandtes fuldstændig bevaret i Kirken i Løgum. Her førte nemlig ved det vestlige Hjørne af det Indre en 4 - 5 Alen bred, muret Steentrappe op til en Dør, igjennem hvilken man gik ind i øverste Stokværk af den tilstødende Klosterbygning, hvor Brødrene engang havde deres fælleds store Soveværelse. Denne Steentrappe, ad hvilken Munkene forud hver Midnat stege ned for paa Slaget Tolv at begynde Lovsangen i den hele Natten oplyste Kirke, er endnu i vore Dage bleven benyttet, rigtignok paa en heel anden Maade, idet den tilligemed Kirken selv var den Vei, ad hvilken Slutteren førte Arrestanter ind og ud fra et Par Celler i Klosterbygningen, som bleve tagne i Brug, naar Flækkens Arrestlokale var fuldt.

Under den nævnte Trappe var en lille, hvælvet, mørk Celle, der kun fik det meget sparsomme Lys igjennem et overmaade smalt lille Vindue eller Lufthul, der førte ind til Klosterets tilstødende Kjælderhvælving. Ogsaa med Kirkens eget Indre var denne sidstnævnte hvælvede Kjælder sat i Forbindelse ved en Dør, som aabnede sig igjennem den vestlige af de tvende rundbuede Nischer paa Tværskibets sydlige Muur, hvorimod den østligere og større aldrig har været gjenembrudt, men vistnok kun er anbragt for en bedre Symmetries Skyld.

Den Uregelmæssighed, Grundridset af vor Kirke deler med den i Sorø, at der paa den sydlige Side intet Kapel slutter sig til Tværskibets Vestside, saaledes som Tilfældet er paa den nordlige Side, har begge Steder sin Grund deri, at Hjørnet af Klostergaardens Omgang eller Korsgang sluttede sig til Kirken paa dette Sted.

Her i Løgum var endnu indtil 1844 Døren, der fra Kirkens Indre har ført ud til denne, bleven bevaret som Indgangsdør til Kirken for Slottets Beboere, og Mærkerne af den ere endnu ganske tydelige. Da denne Omgang var lænet op mod Udsiden af Kirkens sydlige Sideskib, var det en Selvfølge, at dette maatte komme til at mangle Vinduer. Et enkelt saadant findes her rigtignok nu; men dette røber ogsaa selv sin nyere Oprindelse. Anderledes ere Forholdene i denne Henseende i Kirkens nordre Sideskib, hvor hvert Fag har Vinduer undtagen eet, som dog har bevaret Sporene af, at der oprindeligt ogsaa har været et saadant i dets Udmuur.

Bortseer man fra et saa grundforskjelligt Anlæg, som det, Kallundborg Kirke frembyder, vil der vist neppe være nogen anden gammel Kirke i vort Fædreland, i hvilken Korsformen er i saa høi Grad fremtrædende baade i det Ydre og i det Indre som i Klosterkirken i Løgum. Det er, som det strax falder i Øinene, Langhusets usædvanlig korte Form, der især bevirker denne Eiendommelighed ved vor Kirke. Hvis Midtskibet blot mistede et eneste Hvælvingsfag, vilde vi have et fuldstændigt centralt Anlæg, eller Kirkens Grundrids vilde da være dannet ikke efter den latinske, men efter den græske Korsform. Medens det nu er en aldeles faststaaende Regel, at Cisterciensernes Kirker ere byggede i Korsform, er derimod et saa kort Langhuus som det herværende meget usædvanligt ved denne Ordens Kirker, og det skriver sig vel i nærværende Tilfælde nærmest fra,

at de fremmede Besøgendes Antal i den svagt befolkede Egn vistnok har været ringere end almindeligviis andetsteds. Thi at man i Løgum skulde have været strengere i at overholde Forbudet imod, at Lægfolk betraadte Klosterkirken, og at dette skulde have været Grunden til, at man nøiedes med saa kort et Kirkeskib, tør man ganske vist ikke antage, og det saa meget mindre, som Klosterets bevarede Breve vise, hvor lidet nøieregnende man var med Overholdelsen af det hermed sammenhørende Forbud mod at begrave Lægfolk, ja selv Kvinder, i Kirken, saa at man endog imod klækkelige Gaver forpligtede sig til her at stede verdslige Herrer til Hvile, der i høieste Grad havde viist sig som Klosterets Fjender.

Naar tidligere Forfattere have fremhævet nogle "hemmelige og mørke Munkegange" oppe ved Hvælvingerne som den fornemste Eiendommelighed ved denne Kirke, saa maae de derved udentvivel have sigtet til de Gange, som er anlagte i Muurtykningen af den nordre Korsfløi. Som det er antydnet paa Grundplanen, fører her en Trappe op over Forhallens Hvælving. Men i denne Høide fortsættes en kun 19 Tommer bred og lidt over 2 Alen høi Gang vandret imod Vest, gaaende tværs igjennem det vestligste af Tværskibets nordlige, høie og smalle Vinduer, og den dreier derpaa om imod Syd igjennem Korsfløiens vestlige Muur, saaledes at man derigjennem kommer ud paa Hvælvingerne over Kirkens nordvestligste Kapel og over det nordlige Sideskib. En lignende Gang har i samme Høide ført igjennem det østligste af Korsfløiens nordlige Vinduer og derfra ind over de nordøstlige Kapellers Hvælvinger; men denne er nu tilmuret.

Hvorom Alting er, saa er det kun en senere Tids Phantasi, der har sat disse Gange i Forbindelse med Munkevæsenet. De have tværtimod blot det reent praktiske Øiemed at aabne en Tilgang til de forskjellige Dele af Bygningen og at give Leilighed til at fastgjøre Reb for Muurvogne o. s. v. ved Reparationer. De findes i mangfoldige gamle Kirker, maaskee meest i saadanne, der skrive sig fra det 12te og 13de Aarhundrede.

Med Undtagelse af Chorets og Tværskibets ydre Sokkel, der er af huggen Granit, samt 6 Kapitæler og Søilefødder af samme Materiale i Forhallen foran den nordre Korsfløi, er Klosterkirken heeltigjennem opført af store, velbrændte, røde Muursteen, i Gjennemsnit 10 1/2 - 10 3/4 Tom. lange, halv saa brede, og 3 1/2 - 3 3/4 Tom. tykke. Alt gammelt Muurværk er udført i den hvide, fortrinligt bindende, saakaldte "Skilkalk," der brændes af Muslingskaller, hvilke Klosteret i Middelalderen selv lod optage udenfor Ballum Marsk og opstable paa Kysten *).

*) Da Klosterets Eiendomme i Ballum Marsk hørte til det, som ved Overeenskomsterne af 1298 og 1299 blev afstaaet til Biskoppen i Ribe, forat Klosteret kunde blive fritaget for at give "de tre Ugers Underholdning" til Bispem og hans Følge, forbeholdt dette sig udtrykkeligt Opsamlingen af de Muslingskaller, som kaldtes "Sckille" (Shillæ"). scriptores R. D. VIII. p. 1087 og 214.

Dog er det kun paa de mere skjulte Steder, at man faaer Muurværket selv at see, eftersom hele Kirkens Ydre er bedækket med Cement, og dens Indre er overhvidtet, dog tildeels med en Tilsætning af en rødlig Farve, der blev anbragt ved sidste Restauration, men som nu i det Mindste tager sig meget uheldigt ud.

Kirkens store Hvælvinger ere endvidere besatte med forgyldte Stjerner, der ere forfærdigede af Træ. - Saavel det anvendte Materiale som den Orden, hvem Kirken tilhørte, maatte hver paa sin Maade virke til, at dens Architektur i det Hele fik et fordringsløs Grundpræg og saavel i de brede Buer og store Hvælvinger som i Mure og Piller et gjennemgaaende Udtryk af solid Fasthed. Paa disse Eiendommeligheder beroer ogsaa den Virkning, som Kirkens Indre frembringer, og derved er det, at dette kommer til at gjøre et i Forhold til sin Størrelse **) mere end almindelig storartet Indtryk.

**) I danske Maal ere Kirkens vigtigste Dimensioner omtrent følgende: Indre Længde 61 Alen; ydre L. 69 1/4 Alen; Tværskibets indre L. 45 Alen; ydre L. 51 Alen; Midtgangens Brede 14 - 14 1/2 Alen; Sidegangenes Brede 6 - 6 1/2 Alen; Høide under de store Hvælvinger 29 - 30 Alen. Kirkens ydre Høide til det Øverste af Gavlkammene 40 Alen; til det Øverste af Korset over Træspiret 65 Alen.

Hertil bidrager dog ogsaa Langhusets ovenfor omtalte Korthed i en ikke uvæsentlig Grad. Thi da dette foranlediger, at Beskueren stedse befinder sig i Flerheden af de tvende brede Midtganges Overskjæring, kommer Korsformen saavelsom de hinanden krydsende, høie, kuppelagtige Hvælvingsrækker derved til at gjøre deres fulde Virkning.

Ganske vist have ogsaa de smukt anordnede og afdeelte Vinduer i Chor og Kors og fornemmelig de trede meget høie Vinduer i Vestenden - det midterste er næsten 16 Alen høit i Lyset - deres Andeel i det, der tiltaler os ved Kirken; men nægtes kan det ikke, at strax, saasomt man begynder at dvæle ved Enkelthederne, føles ikke blot deres Mangel paa Nøiagtighed og Fiinhed i Udførelsen, men endnu meget mere en stor Mængde Uovereensstemmelser, Uregelmæssigheder og Skjævheder. Allerede et opmærksomt Blik paa Grundridset giver tilfulde Indtrykket deraf; men ogsaa høiere oppe paa Murene komme endnu andre saadanne til. Nogle Uovereensstemmelser fremtræde imidlertid med en vis Conseqvents og kunne ikke betragtes som mere tilfældige Følger af Uagtsomhed eller Sammenflikning. Lige fra Øst til Vest er der saaledes den Forskjel paa Høikirkens Vinduer, at de paa Sydsiden ere større end de overforstaaende og tilsvarende paa Nordsiden.

Heelt fra Kirkens østlige til dens vestlige Ende ere fremdeles fra Begyndelsen af de runde og de spidse Buer brugte ved Siden af hverandre. Medens nemlig alle Skillebuerne imellem Hoved- og Sidegangene ere runde, ere derimod alle Tværbuer og Gjordbuer saavel i Lavkirken som i Høikirken spidse.

Saa forfeilet som det derfor strax vilde vise sig, om man i denne Kirke vilde forsøge at sondre imellem ældre og yngre Dele fornemmelig efter Bueformen, saa berettiget bliver det derimod, naar man vil see en saadan Overgang i den Forandring i Bygningsmaaden, som fremtræder paa begge Hovedskibets Sider midt i Langhusets første store Hvælvingsfag. Paa dette Sted indtræder nemlig ikke saa meget en Modsætning imellem runde og spidse Buer, som meget mere for en stor Deel ganske nye Bygningslinier og heelt afvigende Høide- og Bredeforhold ved Dannelsen af Murenes forskellige Aabninger, Blindinger o. s. v. yderligere Vished i denne Sag faaer man, naar man stiger op over

Sideskibenes Hvælvinger og betragter Bagsiderne af Høikirkens Mure, hvilke her ikke ere overkalkede. Man finder da overensstemmende paa begge Mure - omtrent 7 1/2 Alen imod Vest fra Tværskibet og 4 1/2 - 5 Alen imod samme Side fra de smalle rundbuede Aabninger i Muren*) - fortløbende, næsten lodrette Linier, hvilke tydeligt nok betegne Grændsen imellem en ældre og en yngre Deel af Bygningen, eftersom baade Steenskitter og Stillagehuller her begynde at følge nye vandrette Linier. Forøvrigt er Muurværkets Beskaffenhed mod Øst og Vest for disse Grændselinier saagodtsom uforandret; maaskee ere Muurstenene dog i den vestlige Deel en ubetydelig Kjende mindre.

*) Disse Langhusets østligste og mindre Aabninger - en paa hver Side - ere først i en senere Tid blevne tilmurede med en halv Steens Muur. Hvad de større spidsbuede Blindinger længere imod Vest angaaer, da have disse aldrig været aabne heelt igjennem Muren, naar blot undtages, at den mellemste af de tre paa hver Side oprindelig har havt en mindre og foroven rundbuet Aabning ind over Sideskibenes Hvælvinger.

Da det første Blik strax viser, at det vestlige Afsnit er det senere tilbyggede, ville vi foreløbig blot betragte Karakteren af Architekturen i Choret, Tværskibet og Langhusets første halve Fag. Heri ere flere umiskjendelige Træk af den saakaldte romanske Bygningsstiils Eiendommeligheder. For ikke at tale om de her overveiende runde Buer, kan der saaledes anføres, at saavel den ydre Muursokkel som Pillernes Fodgesimser inde i Kirken ere dannede efter den attiske Sokkels Forbillede og at Søjlehovederne have Tærningeformen, snart den almindeligere, udrundede, snart den i de nordlige Landes Muursteensbygninger saa hyppigt forekommende med de skraat afskaarne Hjørner. Men paa den anden Side maa det ikke mindre gjøres gjældende, at de romanske Former næsten intetsteds optræde reent og ublandet. Halvsøjilernes Fødder mangle saaledes allevegne den underste retvinklede Fodplade og følgelig ogsaa det derved betingede, for den romanske Stiil saa ejendommelige Overgangsled (Hjørneblad) til de afrundede Former; saavel de lavere som de meget høie Skafter stige uden Fortyndelse, blot som halvcylindriske Rundstave, op lige fra Foden til Tærningekapitælet; dette sidste er ikke allevegne fuldstændigt, men gaaer flere Steder uden Nogetsomhelst Overgangsled, blot ved Hjælp af de afskraanede Hjørner, umiddelbart over i de deraf baarne fiirkantede Gjordbuer; paa de fleste Steder har Kapitælet derimod vel en Afslutning foroven, men denne har i saa Fald ligesaa lidt som overhovedet nogen anden Gesims i Kirken den retvinklede Form, hvorimod den i hele Bygningen i saadanne Tilfælde saavelsom paa Piller, paa Rundstave o. s. v. almindelige Gesimsform bestaaer af et tredobbelt Ringornament, i hvilket det midterste og meest fremtrædende Led har et tilspidset Profil.

Nogle Steder, hvor Kalken er affalden, viser det sig, at disse Ringgesimser ere dannede af sort glasserede Steen. Naar nu til disse her fremhævede Eiendommeligheder endvidere komme andre dermed beslægtede, saaledes som f. Ex. at flere af Pillehjørnerne oppe i Choret ikke ere stillede retvinklet, men paaskraa (efter Diagonallinien); at de spidse Buer fremtræde som oprindelige i Bygningen fra dens ældste Partier af; at Vinduerne ere, tre og tre, snart mere sammenordnede, snart mere afdeelte ved de baade foruden og forinden dem omgivende Rundstave; at der paa Kirkens Ydre ikke forekomme Rundbuefriser,

men derimod vel Steenhjørneornamenter og andre, der i det Mindste i denne Egn stedse ere en senere Tids Mærke *): saa tør nærværende Forfatter efter Alt, hvad der kjendes til Architecturens Udviklingsgang hos os og i de Lande, hvormed man her nærmest stod i Forbindelse, ikke henføre denne Deel af Kirken til en ældre Tid end noget ind i 13de Aarhundrede.

*) Gavlkammene tør ikke her anføres, da de jo som i saa mange andre Tilfælde ogsaa her kunne være blevene tilføiede i en senere Tid.

Og da nu Biskop Gunner i Ribe (1230 - 46), som ovenfor anført, i Klosterets Dødebog kaldes "første Grundlægger af dette Sted", uden at der med Hensyn til ham, saaledes som ved hans tvende langt tidligere Forgængere, med hvem han deler dette Hædersnavn, lader sig paavise nogen anden Adkomst til denne Betegnelse, maa det synes rimeligt, at det er ved en ny Grundlæggelse af Klosteret og navnlig af dets fornemste Bygning - Kirken -, at han har erhvervet sig dette Navn, og at den nuværende Kirkes ældste Partier altsaa hidrøre fra denne Biskops Dage.

I ethvert Tilfælde kan det ifølge Alt, hvad der vides om sønderjydske Bygningsforhold i Middelalderen, ingenlunde forekomme usandsynligt, at Kirken saavel som Klosteret indtil den betegnede Tid endnu ere vedblevne at være Træbygninger, hvorhos tillige det sene Præg, som i det Hele er gjennemgaaende ved det forholdsviis ringe Antal af oprindelige Muursteenskirker i denne Egn, i alle Maader bedst passer med den Antagelse, at Brødrene i Løgum først i saa seen en Tid have faaet Raad til at bygge deres Kirke af dette Materiale.

Havde disse nemlig allerede i det 12te Aarhundrede seet Ønsket om en Muursteenskirkes Opførelse iværksat, vilde, dette Exempel vistnok tidligere have virket i Omegnen og blandt Andet lært dennes Beboere, at det var uforholdent at vedblive at indføre Træs fra Rhinen til deres Kirkers Bygning *).

*) Hvor sjældne gamle Muursteenskirker ere paa denne Egn af Vestkysten, vil fremgaae deraf, at der i en Omkreds af henved 4 Mile omkring Ribe ikke forekommer nogen saadan paa Landet, saaledes at Kirken i Nørre-Løgum, der har et seent Præg og røber Slægtskab med Klosterkirken, er den, der af dette Slags Bygninger ligger Ribe nærmest. Kun i Kirken i Spandet (see dette Skrift S. 87) nærved Ribe er den vestlige Deel af Langhuset bygget af Muursteen i en tidligere Tid end Taarnets Opførelse. Men af ikke liden Interesse er det nu, at netop denne Kirke vides 1323 af Biskop Johannes at være bleven overdraget til Løgum-Kloster (scriptores R. D. VIII. p. 133).

Med Hensyn til en Deel af Høikirken ved det her omhandlede Afsnit maa dog endnu gjøres nogle Bemærkninger. Oppe paa Hvælvingerne over de i Korsets nordøstlige Hjørne beliggende Kapeller seer man, at der paa Bagsiderne af Choret og Korsfløiens Mure, godt en Alen høiere end de nævnte Hvælvinger, ere med regelmæssige Mellemlum blevne fremkragede Muurstiver af to Steens Brede og ca. 10 Tommers Fremspring. Saamange af dem, som ved Forlængelsen vilde træffe Høikirkens Vinduer, ere under disse blevene afbrudte ved Overkanten af Sideskibenes (Kapellernes) Skraatage, hvorimod de øvrige ere blevene fortsatte op imellem Vinduerne og bære Taggesimsen.

Vilde det nu være rimeligt, at man allerede strax ved Opførelsen, midt under Arbeidet, netop paa dette Sted - saadanne Muurstiver forekomme nemlig ingen andre Steder paa Kirken - var kommen i Tanke om, at det vilde være gavnligt paa denne Maade at styrke Muren imod de store Hvælvingers Tryk? eller skulde det ikke have større Sandsynlighed for sig, om man heri vilde see en ved en Brand - maaskee den 1268 indtrufne - hidført Forandring i Bygningsmaaden? Efter denne sidste Antagelse maatte følgelig Høikirkens Vinduer paa dette Sted samt alle dens til disse Mure stødende store Hvælvinger være at henføre til Tiden efter denne Brandskade.

Medens der vel vanskeligere lader sig slutte noget mere bestemt om den ribbeløse Kuppelhvælving over Korsets Midte, kan det derimod med Hensyn til Chorets og Korsfløienes høie, ottedeelte Hvælvinger med deres blot forzirende, treleddede og tilspidset profilerede Ribber med temmelig stor Sikkerhed gjøres gjældende, at de først tilhøre en fremrykket Tid i det 13de Aarhundrede.

Det Samme turde ogsaa være Tilfældet med Høikirkens Vinduer. Men misligt vilde det alligevel udentvivel være, om man af Hensyn til Stilen alene vilde foretrække at henføre dem til Tiden ved omtrent 1270, istedetfor at antage dem for en Menneskealder ældre.

Til den i sit Indre saa eiendommelige lille Forhal foran den nordlige Korsfløis Indgangsdør er der i det Foregaaende intet Hensyn taget, eftersom den viser sig allerede ved sine afvigende Sokkelforhold at være en senere Tilbygning, der dog alt maa være kommen til i Kirkens tidligere Dage. Hver af dens tvende halvrunde indre Sider er igjen afdeelt til et Par mindre, halvrunde Muurfordybninger, og hvert modstaaende Par af disse er overhvælvet med eiendommelige krumme Hvælvingerflader.

De sex indvendig staaende Halvsøiler have, som alt anført, Hoved- og Fodstykker af Granit, medens Skafterne, der tidligere ganske manglede, ved Restaurationen 1844 ere blevne opmurede af brændte Steen. De fire af Fodstykkerne ere paa Hjørnerne besatte med raat udhuggedede smaa Menneskehoveder og kunne muligt hidrøre fra en ældre Bygning, men maae dog med større Sandsynlighed henregnes til de talrige Exempler, vi have paa, at Steenhuggere i en senere Tid have kopieret Forbilleder fra en ældre Periode.

Den fortløbende Gesims under Buernes og Hvælvingernes Begyndelse har den samme treleddede, svagt tilspidsede Form, som er almindelig i Kirken selv. Det øverste Stokværk af den taarnagtige Bygning over denne Forhal er først opmuret 1844, og deri bleve da Kirkens tvende Klokker anbragte. Tidligere skulle disse have haft deres Plads i et lille afstumpet Klokkehuus over Korsets Midte, i hvis Sted det nuværende høie Træspiir ved samme Leilighed blev opført.

Det maa beklages, at den samvittighedsfulde Afskriver af Klosterets store Samling af gamle Dokumenter ikke har opbevaret os, hvad der efter hans Mening kun angik "unyttig Handel"; thi det kan neppe betvivles, at Klosteret maa have

eiet Afladsbreve og Lignende, der i det Mindste vilde have givet Vink om Bygningernes Skjæbne og Opførelsestid.

Var der ikke blevet anvendt en saadan Kritik ved Afskrivningen, vilde vi vel med Hensyn til Langhusets senere Forlængelse imod Vest nu neppe have været henviste ene og alene til Bygningens egne, for største Delen mindre klart udprægede Former. Der synes ikke at være nogen Omstændighed forhaanden, som tyder paa, at denne yngre Deel er en Restauration eller Ombygning efter en Brandskade. Tværtimod, lige fra Grunden af indtræder Afgang, da denne Deel af Kirken baade udvendig og indvendig paa Mure og Piller ganske mangler Sokkel; ogsaa ere Grændserne, som alt fremhævet, betegnede ved næsten lodrette Linier, der paa begge Kirkens Sider temmelig nøiagtigt svare til hinanden. Sammenhængen synes derfor snarest at være, at man efter Opførelsen af Kirkens Chor, Tværskib og Begyndelsen af Langhuset paa Grund af Mangel paa Midler indtil videre har stillet Fortsættelsen i Bero, og muligviis, hvad Kirkens vestlige Deel angaaer, foreløbig hjulpet sig med, hvad man maaskee kan have bevaret af en ældre Trækirke.

Hvad der meest udmærker denne Deel af Bygningen er uden Spørgsmaal de tre smukke, høie Vinduer i Vestfacaden. De retvinklede Hjørner i disses Rammer ere ligesom de fleste Pillehjørner i denne Kirkens Forlængelse paa den for Gothiken saa eiendommelige Maade skraat afskaarne.

I Sideskibene have Hvælvingsribberne et temmelig smalt, langstrakt og tilspidset Profil, hvilket ganske vist ligesaavel som de hidtil anførte Eiendommeligheder ved denne Bygningsdeel meget godt kunde hidrøre fra Slutningen af det 13de Aarhundrede. Derimod have Ribberne under Langhusets Hvælvinger i den fladt afskaarne Plade under deres ligeledes smalle og langstrakte Form et Mærke, der neppe tillader at henføre dem til nogen tidligere Tid end det 14de Aarhundrede.

Angaaende disse Hvælvingers Dannelse er endnu at mærke, at skjøndt de ligesom de store Hvælvinger i Chor og Tværskib have en Steenlængdes Tykkelse i Kapperne, ere de dog ei lidet tyndere end disse sidstnævnte. I den ældre Deel af Bygningen ere Hvælvingerne nemlig byggede af samme Slags Steen som Murene; i dette yngre Parti er dette derimod ikke Tilfældet, da Muurstenene i Hvælvingerne kun have en Længde af 8 1/2, Tomme, men omtrent samme Brede og Tykkelse som Kirkens almindelige brændte Steen.

Indtil Restaurationen 1844 havde Klosterkirkens Chor endnu bevaret Meget af sin oprindelige Anordning og af sit gamle Tilbehør. De tvende gamle Mure fandtes dengang endnu, som adskilte Høichoret fra de Tværskibet nærmeste Kapeller. I en Fordybning ved den sydlige af disse Mure stod da den gamle tresædede Prælatstol, der nu er flyttet tilbage til den bagved værende Muur. Under dens med seentgothisk Snitværk udsmykkede Baldachiner findes endnu de gamle Sæder til at klappe tilbage, af hvilke de tvende sikkert have været bestemte for Abbeden og Biskoppen i Ribe, og det tredie ventelig for Abbeden i Herrerisvad, hvis Tilsynsret i det Mindste længe respekteredes, med mindre

maaskee Biskoppen i Slesvig mod Slutningen af Middelalderen snarere skulde have faaet denne Hædersplads indrømmet.

Ligeoverfor paa den nordlige Side af Høichoret var dengang det mærkelige gamle Relikvieskab indmuret, hvis tvende Dørfløie ere prydede med Temperamalerier fra det 14de Aarhundrede, fremstillende 16 mandlige og kvindelige Helgener, hvis Navne ere vedføjede.

Da Muren nedbrydes, flyttedes ogsaa dette Skab*), tilligemed tvende andre mindre, tilbage og anbragtes i Muren bagved.

*) Paa en af Hylderne i dette Skab ligge endnu et Par Relikvier, nemlig tvende store Been (Armbeen?).

Endnu ældre og mærkeligere var dog det Billede, som fandtes paa Forsiden af Alterbordet og fremstillede den vundefulde Christus i Midten af Tavlen, medens det paa hver Side havde 6 mindre Fremstillinger, meest af Herrens Barndomshistorie **).

***) Dette Maleri bevarer nu i det oldnordiske Museum i Kjøbenhavn.

Et Trin lavere i Kirken, nede i Korsets Midte - "Munkenes Chor" - stode endnu de gamle Munkestole, een Række paa hver Side, i Flugt med Høichorets og Midtskibets Sidemure. Ved Restaurationen bleve ogsaa disse rykkede tilbage til henimod Baggrunden af Tværskibet. Paa Endestykkerne er den nordlige Række prydet med de udskaarne Billeder af tvende Abbeder, hvorimod den sydlige har paa det ene Endestykke den hellige Christophorus med Jesusbarnet paa Skulderen og en lille Fremstilling af Noahs Ark hængende ved Bæltet, og paa det andet Jomfru Marias Billede med et Vaabenskjold under, der vel maa være Frederik I.'s som Hertug, inden han blev Konge ***).

****) I Hierteskjoldet de oldenborgske Bjælker; foroven den norske og de to slesvigske Løver; forneden Nældebladet og ben kronede Svane.

Ovenover og tilbage for denne sidstnævnte Række Chorstole er Kirkens Orgel anbragt, hvilket indtil Restaurationen havde sin Plads i Bygningens vestlige Ende. Kirkens Prædikestol hidrører fra Slutningen af 16de Aarhundrede, Døbefonten vel fra Begyndelsen af 18de, og Altertavlen er fra den nyeste Tid -, Alt uden særdeles Interesse.

Foruden de Foranførte Malerier og Relieffer vidne endnu endeel andre gamle Træfigurer om, at man ikke har taget det nøie med at overholde de for Ordenen gjældende Forbud imod Billeder. Som fritstaaende Figurer og Grupper findes saaledes St. Anna med Maria paa høire og Jesusbarnet paa venstre Arm, Christi afsjælede Legeme paa Madonnas Skjød, en Abbed, og endelig ovenover den nordre Række Chorstole Frelseren med 13 Apostle, da foruden Paulus, som staaer nærmest Herren ved venstre Side, ogsaa Judas er medtagen og har faaet Plads yderst mod samme Side. Han er let kjendelig paa Pungen og paa det røde Haar og Skjæg; men ved ham findes ikke, som under de Øvrige, Navnet angivet med smaa gothiske, forgyldte Bogstaver. Paa det nordre Sideskibs Hvælvinger

henstaae endnu nogle andre gamle Træfigurer, men de ere ligesaa lidt som de anførte af noget Konftværd.

I Løbet af 13de Aarhundrede fik fire Biskopper af Ribe - hvoriblandt "Grundlæggeren" Gunner - og en Biskop af Børglum deres Hvilested i Løgumkloster. Et fra en senere Tid hidrørende fælleds Epitaphium med nogle bekjendte latinske Mindevers hængte forud i Choret og angav tillige, paa hvilken Plads i dette enhver af disse Biskoppers Grav fandtes. For henimod hundrede Aar siden vare imidlertid saavel Mindetavlen som Ligstenene alt forsvundne. Nu for Tiden findes der ikke Nogetsomhelst Gravminde bevaret i Kirken fra Middelalderen; kun fra det 17de og 18de Aarhundrede ere nogle Ligstene endnu forhaanden, hvilke samtlige ere henlagte i Tværskibets nordlige Ende, der ved Chorstolene og Pulpituret derover er aflukket fra Kirken til et Slags indre

Forhal. I det nordlige Sideskib findes et Epitaphium over F. v. Günderoth. Amtmand i Aabenraa og Løgumkloster Amter, død 1689.

- Endnu fortjener det at nævnes, at der i tvende af Kirkens Kapeller, nemlig det østligste og det vestligste paa Nordsiden, forefindes, hvert Sted i det sydøstlige Hjørne, eensdannede lave Piller, opmurede ret ziirligt med skaalagtige Fordybninger foroven, hvilke see ud, som om de have været Vievandskar.

Den væsentligste Deel, som endnu er tilbage af de gamle Klosterbygninger, udgjør en omtrent 36 Alen lang og henimod 19 Alen bred Fløi, som slutter sig umiddelbart til Kirkens sydlige Korsarm og har samme Brede som dennes Hovedgang. Af den egentlige Klostergaard, der efter almindelig Vedtægt laae ved Kirkens sydlige Side, udgjorde den østlige Længde.

At Vestsiden af denne Bygning ingen oprindelige Vinduer har havt i det underste Stokværk, er netop en Følge af, at Omgangens eller Korsgangens østlige Parti har lænet sig op til dennes lavere Deel. Med Kirken, og navnlig med dens ældste Afsnit, viser denne Klosterlevning temmelig megen Overeensstemmelse, saavel i Materialet som i Mangelen af Muurstiver, i Blandingen af runde og spidse Buer og i de ringformede Gesimsbaand paa flere Rundstave o. s. v.

Ogsaa have flere af de bevarede Hvælvinger Overeensstemmelse med, hvad vi forefinde i Kirken; foruden ottedeelte Hvælvingsflader forekomme her saaledes ogsaa Ribber, der ere sammensatte af tre runde Led paa samme Maade som de, der findes i Kapellerne ved Kirkens Chor. Paa nogle af Vinduesbuerne sees Spor af, at de have været prydede med sort glasserede Steen, der afvejlende med røde.

I Bygningens øverste Stokværk befinde sig et Par smaa overhævede Cellerum i det nordøstlige Hjørne nærmest ved Kirken; men vestlig forbi dem (og med Indgangsdør dertil) førte en kort Gang, oplyst af et cirkelrundt lille

Vindue, fra den ved Kirken omtalte Steentrappe og nu tilmurede Dør i Tværskibets Sydvesthjørne ind til det store Rum, der nu benyttes som Høloft, men hvoraf den største Deel ifølge den ved Cisterciensernes Klosteranlæg faststaaende Regel med Sikkerhed tør siges at have udgjort Munkenes fælleds store Soveværelse (Dormitorium). Idet den her fulgte Ordensregel nemlig forkastede det eensomme Celleliv, skulde Klostertugten netop søges gennemført derved, at Brødrene stedse, ved Dag og ved Nat, vare et almindeligt Tilsyn undergivne.

Ifølge andetsteds fra bekendte og tilsvarende Exempler bliver det endvidere rimeligt, at de tvende smaa hvælvede Celler have været benyttede som Skatkammer.

Ogsaa i Bygningens underste Stokværk ere nærmest ved Kirken tvende smalle, overhvælvede Lokaler; men disse strække sig paa langs igjennem hele Bygningens Brede og ere uden indbyrdes Forbindelse. Da det nordligste af disse Rum synes at have havt sin eneste oprindelige Tilgang fra Kirken selv, og da det dertil er forsynet med en Række Muurgjemmer, synes det rimeligt; at det er blevet benyttet som Sakristi eller Gjæmmeded for Kirkens hellige Kar.

Det andet overhvælvede Kammer havde derimod sin egen Indgang fra Omgangen; det Samme var ogsaa Tilfældet med det derefter følgende større, firkantede Lokale, der vistnok ligeledes oprindelig har havt Hvælvinger, hvilke i saa Fald maae være blevne støttede ved fritstaaende Søiler eller Piller. Den østlige Muurs Udseende synes at tyde paa, at denne Deel af Bygningen oprindelig har havt en større Dybde. Beliggenheden og Formen af dette store Lokale, dets bestemte Afsondring fra de tilstødende Lokalteter saavel som Overeensstemmelsen med, hvad vi andetsteds forefinde, gjør det meget sandsynligt, at dette Rum, der nu bruges som Kostald, oprindelig har været Kapitelsalen, næst efter Kirken, det helligste Sted i Klosteret.

Syd herfor kommer Klosterbygningens bedst bevarede og derhos meest maleriske Parti, nemlig - indenfor en med en svær Rundstav prydet, rundbuet Dør - en i østlig Retning førende, overhvælvet Steentrappe, hvilken imidlertid i noget over den halve Høide har en Repose, hvorfra den deler sig i tvende smallere Trapper, af hvilke den nordlige har ført op til Dormitoriet, hvorimod man af den sydlige er stegen op til et mindre Lokale, som ifølge Kjendemærker paa Bygningens østlige Muur har været sondret fra hiint. Under denne Trappe findes et ganske lille, aldeles mørkt Cellerum, hvortil man kommer ind fra det større, men ogsaa mørke, overhvælvede Rum østlig for Trappen.

Endelig danner Klosterbygningens yderste Deel forneden en meget bred, hvælvet Gang, som har havt en Udgangsdør imod Øst. Paa den her udenfor værende Plads baade mod Øst og Syd siges der at forefindes Spor i Grunden af tidligere forhaandenværende Bygninger, som altsaa maae tænkes at have ligget indenfor den, det hele Klosteranlæg omgivende, ydre Ringmuur. Det synes efter de lokale Forhold ret rimeligt, at det er her nede, sydøstlig for Klosterbygningen ved den mindre Aa, som her løber forbi, at Biskop Orms forannævnte Kapel "ved

Vandet" har været beliggende, og at det altsaa var herfra, at den Grund strakte sig "i nordlig Retning", hvorpaa Biskop Gunner vilde opføre Bygninger, der efter hans Død skulde tilhøre Klosteret.

Den gamle, nu tilmurede Indgang til Kirken, tæt østlig for den bevarede Deel af Klostergaarden, kunde maaskee ogsaa tyde paa, at det ikke blot har været Økonomibygninger, som have ligget ud mod denne Side. Den egentlige Klostergaard, "Fratergaarden", har derimod strakt sig i vestlig Retning for den endnu staaende Længde, saaledes at Kirkens Skib udgjorde en Deel af dens nordlige Side.

Efter den hyppigst fulgte Anordning var den fælleds store Spisesal (Refektoriet) i den sydlige, ligesom Abbedens Leilighed ofte var i den vestlige Fløi, af Gaarden. Det er muligt, at vi ogsaa have en Rest tilbage endnu af denne Gaardens vestlige Længde. Fra Slottets vestlige Ende strækker der sig nemlig en gammel Muursteensbygning vel omtrent en halv Snees Alen i sydlig Retning, og denne skal for ikke mange Aar siden have naaet endnu betydeligt længere til samme Side. Af det Indre er der i det her Tiloversblevne intet Gammelt bevaret; thi den deri værende brede Vindeltrappe er udentvivl senere anlagt for Slottets Skyld. Da der imidlertid er en Afstand af 70 Skridt fra denne Bygningslevning til Gaardens østlige Fløi, er det dog vel nok noget voveligt at antage, at Fratergaarden skulde have haft en saa stor Udstrækning i denne Retning. Imod Syd, synes den i alt Fald ikke at have strakt sig saa langt, eftersom den østlige Fløis gamle Gavlmuur gjør det rimeligst, at denne Bygning fra først af ikke har været længere end vi nu see den, eller sammen med Kirkens fremspringende Korsarm, omtrent 44 Alen.

Necrologium monasterii Del. Scriptores R. D. IV. p. 575 - 87.

Diplomata ad monasterium Locum Del pertinentia (1173 - 1578). Scriptores R. D. VIII. p. 1 - 258.

Bearbejdelser af samme ere:

J.B.Daugaard, *De danske Klostre i Middelalderen*. Kbh. 1830. S. 453 - 58.

Chr. Kuss: *Die normaligen Mönchs-Klöster des Cistercienserordens in den Herzogthümern Schleswig und Holstein*. Dr.. N. Falcks Staatsbürgerliches Magazin X. Schleswig 1831. S. 496 - 528.

Af Kirken og Klosterbygningerne har der hidtil manglet en nærmere Beskrivelse. Derimod er der i Aaret 1858 af Hr. Architekturmaler Heinr. Hansen udført fortrinlige og omfattende Tegninger af begge Dele. I Bilagene vil efter disse blive meddeelt:

- 1) Grundplan af Løgumkloster Kirke med en Deel af Klosterbygningerne;
- 2) Prospect af Kirkens Ydre;
- 3) Prospect af Kirkens Indre (seet imod Choret og den søndre Korsfløi);
- 4) Længdesnit af Kirken;
- 5) Grundplan og vestlig Opstalt af Klosterbygningen.

Nørre-Løgum Sogn omgivet af Løgumkloster, Brede, Døstrup, Arrild, Branderup, Agerskov og Bested Sogne. Kirken sydligt i Sognet, 1/4 Miil nord for Løgumkloster og 4 Mile syd sydøst for Ribe. Arealet, ca. 10,704 Tdr. Land, er i den østlige Deel fladt, hvorimod den vestlige Deel optages af en i nordlig-sydlig Retning løbende, sandet og tildeels med Krat bevoxet Høidekjæde, hvori Vognshøi 199 Fod, En Bæk gennemløber Sognet i sydvestlig Retning og kaldes paa sit Løb gennem Sognet først Smeddebæk og senere Fiskebæk; den optager flere Nord og Øst fra kommende mindre Vandløb, der alle løbe gennem fortrinlige Enge; som en Følge heraf er Jordsmonnet i den østlige Deel af Sognet af betydelig bedre Beskaffenhed end i den sandede og bakkede vestlige Deel, hvor der ogsaa findes ikke ubetydelige Hedestrækninger. Ribe-Løgumkloster mindre Landevei passerer Sognet.

I Sognet: Nørre-Løgum Kirke, eenligt beliggende tæt øst for Ribe-Landevei; Byerne Løgumgaard med Præstegaard, Skole og Kro, Nørre-Løgum med Skole og den udflyttede Kro Frydendal, Teglgaard, Tornskov, Kløiing, Vester-Terp, Landeby, Koldkod, Ulstrup, Løitved med Skole, Bjerndrup og Visbjerg med Biskole; 2 Gaarde og 1 Huus benævnes Teglgaard; en større Gaard er Faaregaard; andre særskilt benævnte Eiendomme ere Nørgaard og Lundsgaard. Ialt i Sognet Præstegaarden, 1 større Gaard, 5 Heelgaarde, 9 3/4Gaarde, 4 2/3Gaarde 36 1/2Gaarde, 13 1/3Gaarde, 16 1/4Gaarde og 13 endnu mindre Gaarde samt 63 Huse med Jord og 10 Huse uden Jord. Udflyttede ere 37 Gaarde og 43 Huse.

Indvaanere: 1224. Kvægavl er fremfor Agerdyrkning Hovederhvervet. En betydelig Deel Kniplinger forfærdiges i Sognet.

Sognet hører under Løgumkloster Birks Jurisdiction (Løgumkloster), Løgumkloster Amtstue- og Huusfogeddistrict (Løgumkloster) og Tønder Physicatdistrict (Tønder). Danner Løgumkloster Amts 9de - 18de Lægd og udgjør 3 Sandemændsdistricter. Kirken eier en lille Capital, men vedligeholdes forøvrigt ved Paaligning. Præstekaldet besættes umiddelbart af Kongen; dets Indtægter anslaaes til 1200 Rd. Fattigvæsenet eier en i Aaret 1852 oprettet Fattigarbeidsanstalt

Kirken er temmelig lang, har Taarn med høit Spiir og Hvælvinger saavel i Skibet som i Choret. Nørre-Løgum Kirke var før Reformationen og maaskee endnu senere Sognekirken for Løgumkloster Sogn, hvis nuværende Kirke udelukkende var Klosterkirke. Beboerne paa Egnen kalde endnu Nørre-Løgum Kirke for Sogn Kirke og Nørre-Løgum Sogn for Sogn-Sogn. Indtil Aaret 1739 var Løgumkloster og Nørre-Løgum forenede under samme Præst.

Kilde:

Statistisk-topographisk Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig ved J. P. Trap.
Kjøbenhavn.

I Commission Hos Boghandler G. E. C. Gad, Berlingske Bogtrykkeri ved L. N.
Kalckar. 1864.

Udgivet i affotograferet udgave 1975 af Selskabet for udgivelse af kilder til
Danmarks historie, med støtte fra Statens Humanistiske Forskningsråd

Side 97 – 115.